

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ (XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

У статті представлено розвиток професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі у XX та на початку XXI століть. Розглянуто напрями розвитку фармацевтичної освіти, а також забезпеченість населення України фахівцями фармацевтичної галузі за 1995 – 2007 рр. Подано статистичні дані щодо кількості вищих навчальних медичних (фармацевтичних) закладів освіти, що здійснювали професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі в Україні, та кількість студентів, що навчалися у вищих медичних навчальних закладах IV рівня акредитації за державним замовленням, за контрактною формою навчання, за заочною формою (фармація) та іноземних громадян з 98 країн світу станом на 2008 р. Також наведено статистичні дані щодо науково-педагогічних працівників, які здійснювали професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі.

Ключові слова: професійна підготовка, фахівці фармацевтичної галузі, фармацевтична освіта.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність у професійній підготовці кадрів для роботи у фармацевтичній галузі України, які володіли б спеціальними знаннями виготовлення ліків на початку XX ст. виникла у зв'язку зі збільшенням кількості аптек, збільшенням кількості населення в містах та селищах. В Україні до 1913 р. налічувалося 1067 аптек (714 – сільських, 353 – міських), з яких тільки 43 належали земствам, а 1024 – приватним особам. У фармацевтичну галузь України щорічно вливається значна кількість спеціалістів: провізорів, інженерів-технологів, провізорів-косметологів, клінічних провізорів, біотехнологів, маркетологів, економістів, менеджерів, спеціалістів у галузі якості продукції. Саме тому перед фармацевтичною галуззю України постали нові масштабні завдання, які вимагали якісно нового підходу до професійної підготовки фахівців, перегляду діючих навчальних планів та програм, що пов'язано зі зростанням вимог до фармацевтичних препаратів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Шляхи перебудови фармацевтичної науки висвітлював дослідник М. Т. Алюшин, реформування фармацевтичної галузі та стратегія професійної підготовки кадрів для фармацевтичної галузі привертала увагу таких науковців, як В. П. Черних, І. А. Зупанець, З. Н. Мнушко. Аналіз та переваги професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України наведено в працях учених В. М. Князевича та В. В. Лазоришинця.

Формування цілей статті. Метою даної статті є дослідження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців фармацевтичної галузі України та напрямків розвитку фармацевтичної освіти у вищих медичних (фармацевтичних) закладах освіти у XX ст. та на початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі на початку XX ст. здійснювалася за схемою: учень аптекаря – помічник аптекаря (гезель) – провізор – магістр фармації. Учень аптекаря міг стати кожен, хто мав освіту 4 класи гімназії. Через три роки, паралельно з виконанням підсобних робіт, учню дозволялося скласти іспит на медичному факультеті університету та отримати звання помічника аптекаря. Після відпрацювання трьох років у аптеці, він мав право слухати лекції в університеті на провізорських курсах та навчатися протягом двох років. Після цього фармацевт складав державний іспит та отримував звання провізора. Щоб отримати звання магістра фармації провізор готувався досить значний час (нерідко декілька років), складав певний іспит, після чого допускався до захисту дисертації.

На початку XX ст. фармацевтична освіта в першому фармацевтичному вищому навчальному закладі України – Харківському університеті пов'язана з іменами професорів А. Д. Чирікова, М. О. Валяшка, М. П. Красовського, А. Д. Розенфельда та ін., які послідовно відстоювали необхідність фармацевтичної освіти для працівників фармацевтичної галузі, що було зумовлено потребами аптечної мережі України, а також досягненнями хімічної та фармацевтичної науки [1: 1].

Прагнення підвищити рівень освіти фахівців фармацевтичної галузі зустрічало жорсткий опір з боку власників аптек, які не хотіли дорощання робочої сили, тому становлення системи вищої фармацевтичної освіти було важким та суперечливим. На фармацевтичне відділення із самого початку не приймали жінок, і це питання залишалося невирішеним до 20-х років XX ст. Із установленням радянської влади питання націоналізації аптек, розширення аптечної мережі, підготовки фахівців фармацевтичної галузі у профільних інститутах стали надзвичайно гостро. 10 вересня 1921 р. за ініціативи професорів-фармацевтів Харківського університету (М. О. Валяшка, М. П. Красовського, А. Д. Розенфельда) на основі постанови Народного комісаріату охорони здоров'я України та Народного комісаріату освіти був заснований Харківський фармацевтичний інститут. Так було започатковано становлення державної

системи професійної підготовки фахівців фармацевтичної галузі України. Згодом були створені фармацевтичні інститути в Одесі, Дніпропетровську та Києві, в яких підготовка здійснювалася за трьома спеціальностями (фармацевти – працівники аптек; спеціалісти з дослідження поживних і смакових речовин, предметів домашнього побуту та судово-хімічного аналізу; робітники хіміко-фармацевтичної промисловості) з терміном навчання – 3 роки. Вдосконалення методів викладання, навчальних планів та програм відбувається протягом 1921 – 1940 рр., також збільшується тематика наукових досліджень, розширюється мережа аптек та збільшується кількість фахівців фармацевтичної галузі, розпочинається підготовка провізорів за заочною формою навчання. У загальному за період 1921 – 1941 рр. підготовлено 2503 спеціалісти, у тому числі за заочною формою – 1124. Підготовка військових провізорів проводилася у 1952–1958 рр. (у загальному підготовлено 400 спеціалістів). Підготовка спеціалістів із вищої фармацевтичної освіти починається з 1965 р. для зарубіжних країн. Новий навчальний план підготовки фахівців фармацевтичної галузі розроблено у 1981 р., в якому значно розширено вивчення дисциплін медико-біологічного циклу [2: 1].

До 1991 р. підготовку спеціалістів в Україні здійснювали лише за спеціальністю "Фармація" на базі трьох вузів: Харківського фармацевтичного інституту та фармацевтичних факультетів Запорізького та Львівського медичних інститутів.

У Західній Україні підготовка провізорів відбувалася на фармацевтичному відділенні медичного факультету (1930 р.) Львівського університету. У 1940 р. при медичному інституті (з 1996 р. - університет) відкривається фармацевтичний факультет, який нині налічує 11 кафедр, навчально-виробничу аптеку та ботанічний сад.

У кінці ХХ ст. професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі в Україні здійснювали Національна фармацевтична академія України, фармацевтичні факультети медичних університетів та академій за спеціальностями "Фармація", "Технологія фармацевтичних препаратів", "Клінічна фармація", "Технологія парфумерно-косметичних засобів", які функціонують у багатьох містах України (Вінниця, Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Луганськ, Львів, Київ, Одеса, Рубіжне, Тернопіль, Чернівці, Сімферополь та Ужгород).

Професійну підготовку спеціалістів середньої ланки – фармацевтів – здійснюють 30 вищих медичних навчальних закладів I - II рівнів акредитації (медичні училища, коледжі) та 2 фармацевтичні коледжі: коледж Національного фармацевтичного університету України та Житомирський фармацевтичний коледж ім. Г. С. Протасевича.

Коледж Національного фармацевтичного університету України – єдиний навчальний заклад в Україні, який здійснює професійну підготовку молодших спеціалістів для всієї фармацевтичної галузі: фармацевтів, техніків-технологів та техніків-лаборантів. Крім того, наприклад, Національний фармацевтичний університет України здійснює професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі за 14 спеціальностями (6 напрямів підготовки) на базі повної середньої освіти.

Заступник Міністра охорони здоров'я України, професор В. В. Лазориниць у своїй доповіді "Сучасні питання розвитку вищої медичної та фармацевтичної освіти в Україні" (2008 р.) наголошував, що для якісної підготовки медичних та фармацевтичних кадрів МОЗ України створено: Раду студентського самоврядування при МОЗ України; Раду молодих учених при МОЗ України.

Міністром охорони здоров'я України 21.10.2008 р. В. М. Князевичем було проведено нараду з представниками Ради студентського самоврядування та Радою молодих учених МОЗ України щодо покращання виховної роботи у вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, закладах післядипломної освіти, науково-дослідних установах і закладах охорони здоров'я, а також прийнята нова Концепція розвитку медичної та фармацевтичної освіти, мета якої – приведення медичної та фармацевтичної освіти – структури, змісту, термінів підготовки – у відповідність до міжнародних освітніх стандартів з урахуванням потреб практичної охорони здоров'я країни (Наказ МОЗ та АМН України від 12.09.2008 №522/51). Було обговорено напрями розвитку фармацевтичної освіти, а саме:

- підвищення якості підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фармацевтичних кадрів;
- виконання державного та регіонального замовлень на підготовку фармацевтичних працівників;
- гармонізація фармацевтичної освіти відповідно до вимог ЄС та забезпечення конкурентноздатності наших фахівців на світовому ринку праці;
- підвищення якості наукових досліджень у галузі фармацевтичної науки.

Основними складовими впливу фармацевтичної освіти на галузь, які впливають на якість надання медичної допомоги та здоров'я людини є:

- розвиток підприємництва у сфері фармації і медицини;
- нові технології виробництва лікарських препаратів;
- розвиток різних форм власності у фармацевтичному секторі [1: 1].

Для якісної підготовки фармацевтичних кадрів постійно проводилася робота МОЗ України над забезпеченням:

- якісного конкурсного набору студентів на I курс;

- виховання у студентів патріотизму та національної свідомості, милосердя та духовності;
- наявності відповідного кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення;
- ефективної організації, інформатизації та управління навчальним процесом;
- створення мережі університетських лікарень та клінік;
- ефективного контролю за якістю навчання.

У своїй доповіді "Сучасні питання розвитку вищої медичної та фармацевтичної освіти в Україні" (2008 р.) професор В. В. Лазоришинець також наголосив на тому що, в основі визнання кваліфікації фармацевта у ЄС повинно бути навчання не менше ніж тривалістю п'ять років, що включає наступне:

- чотири роки штатного теоретичного та практичного навчання в університеті або у вищому навчальному закладі еквівалентного рівня, або під спостереженням університету;
- шестимісячна практика в аптеці, яка відкрита для населення чи у лікарні, під спостереженням госпітального фармацевтичного департаменту.

Значна увага МОЗ України приділяється післядипломній освіті фахівців фармацевтичної галузі, яка здійснюється в Національному фармацевтичному університеті України (Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації), на фармацевтичному факультеті Запорізького державного медичного університету, Львівського Національного медичного університету імені Данила Галицького та в Національній медичній академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика.

Вимоги до якісної професійної діяльності фахівців фармацевтичної галузі базуються на стандартах Європейської Директиви ЄС 2005/36/ЄС, а саме:

- виготовлення фармацевтичної форми лікарської продукції;
- виробництво й аналіз лікарської продукції;
- аналіз ліків у лабораторії;
- зберігання, безпека і розповсюдження ліків в оптовій стадії;
- виготовлення, аналіз, зберігання і розповсюдження ліків в аптеках;
- виготовлення, аналіз, зберігання і розподіл ліків у лікарнях;
- уміння надати інформацію та поради про ліки.

Забезпеченість населення України фахівцями фармацевтичної галузі за 1995 – 2007 рр. відображена у таблиці 1.

Таблиця 1.

Забезпеченість населення України провізорами і фармацевтами (1995 – 2007 рр.)

Роки	Кількість провізорів		Кількість фармацевтів	
	Осіб	на 10 000 населення	Осіб	на 10 000 населення
1995	17 126	3,4	19 736	3,9
2000	16 347	3,3	18 131	3,7
2001	17 560	3,6	21 794	4,5
2003	17 722	3,7	23 382	4,9
2005	16 520	3,5	22 264	4,8
2006	16 531	3,6	22 257	4,8
2007	15 777	3,4	21 745	4,7

Професійна підготовка фахівців для галузі охорони здоров'я в Україні станом на 2008 р. здійснювалася у вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах I-IV рівнів акредитації МОЗ України – серед них 64 медичних та фармацевтичних коледжів, 49 медичних училищ, два інститути медсестринства, 17 медичних університетів (академій), сім з яких мають статус національних та Національний фармацевтичний університет.

У вищих медичних навчальних закладах IV рівня акредитації МОЗ України станом на 2008 р. навчалася 24144 студентів за державним замовленням, 30734 за контрактною формою навчання, 12336 за заочною формою (фармація) та 16164 іноземних громадян з 98 країн світу [1: 1].

Професійна підготовка фахівців для фармацевтичної галузі України станом на 2008 р. здійснювалася 13 вищими медичними та фармацевтичними навчальними закладами IV рівня акредитації та 26 вищими медичними та фармацевтичними навчальними закладами I-II рівнів акредитації за спеціальностями: "Фармація", "Клінічна фармація", "Технологія фармацевтичних препаратів", "Технологія парфумерно-косметичних засобів", "Виробництво фармацевтичних препаратів", "Аналітичний контроль якості хімічних лікарських сполук".

На фармацевтичних факультетах вищих навчальних закладів IV рівня акредитації навчалася 18853 осіб. Професійну підготовку фахівців фармацевтичної галузі здійснювали 1177 науково-педагогічних працівників профільних кафедр, з них докторів наук – 156, кандидатів наук – 665, без наукового ступеня – 355 [1: 1].

Фахівці фармацевтичної галузі з вищою фармацевтичною освітою успішно працюють в аптеках, на аптечних базах, в аптеках військових частин і медичних закладах різних відомств України, у контрольно-

аналітичних лабораторіях, фармацевтичних фірмах, інспекціях з контролю якості лікарських засобів, на хіміко-фармацевтичних заводах і фабриках, а також у лікувально-профілактичних закладах, бюро судово-медичної експертизи, закладах із реалізації медичної техніки та в митній службі контролю тощо.

Висновки. Згідно з міжнародними стандартами професійна підготовка фахівців фармацевтичної галузі в Україні має відповідати пріоритетам ХХІ ст.: формування в суспільстві поваги до професії, посилення значущості фармацевтичної галузі через якість підготовки висококваліфікованих фахівців, безперервне вдосконалення змісту освіти, запровадження нових технологій та форм освіти, адаптація до європейських стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лазоришинець В. В. Сучасні питання розвитку вищої медичної та фармацевтичної освіти в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Лазоришинець. – Режим доступу : <http://www.myshared.ru/slide/3748/>.
2. Черних В. П. Фармацевтична освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/314/farmaceutichna-osvita>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Lazoryshynets' V. V. Suchasni problemy rozvytku vyshchoi medychnoi ta farmatsevtichnoi osvity v Ukraini [Modern Problems of Higher Medical and Pharmaceutical Education in Ukraine] [Elektronnyy resurs] / V. V. Lazoryshynets'. – Rezhym dostupu : <http://www.myshared.ru/slide/3748/>.
2. V.P. Chernykh. Farmatsevtichna osvita [Pharmaceutical Education] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/314/farmaceutichna-osvita>.

Матеріал надійшов до редакції 19.03. 2014 р.

Слипчук В. Л. Тенденции развития профессиональной подготовки специалистов фармацевтической сферы (XX – начало XXI столетия).

В статье представлено развитие профессиональной подготовки специалистов фармацевтической сферы в XX и начале XXI столетий. Рассмотрены направления развития фармацевтического образования, а также обеспеченность населения Украины специалистами фармацевтической сферы 1995 – 2007 гг. Поданы статистические данные касательно высших учебных медицинских (фармацевтических) заведений образования, которые совершали профессиональную подготовку специалистов фармацевтической сферы в Украине, и количества студентов, которые учились в высших медицинских учебных заведениях по государственному заказу, по контрактной форме обучения (фармация) и иностранных граждан с 98 стран мира состоянием на 2008 г. Также приведены статистические данные касательно научно-педагогических работников, которые совершали профессиональную подготовку специалистов фармацевтической сферы.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, специалисты фармацевтической сферы, фармацевтическое образование.

Slipchuk V. L. Trends in the Professional Training of the Pharmaceutical Industry (the XX – the Beginning of the XXI Centuries).

The need for the professional training to work in the pharmaceutical industry of Ukraine that possesses the specialists' knowledge in manufacturing drugs in the XX – the beginning of the XXI centuries, occurred due to the increase in the population and the increase in the number of pharmacies. In the pharmaceutical industry annually Ukraine joins a significant number of professionals: pharmacists, engineers, beauticians, clinical pharmacists, marketers, economists, managers, specialists in product quality. Therefore, the pharmaceutical industry faces new Ukraine-scale tasks that require a qualitatively new approach to the vocational training, the revision of curricula and programs associated with increasing requirements for pharmaceuticals. Reforming the pharmaceutical industry and vocational training strategy for the pharmaceutical industry attracted the attention of scientists as V. P. Chernykh, I. A. Zupanets, Z. N. Mnushko. The analysis and advantages of the professional training in the pharmaceutical industry in Ukraine are the writings of scientists, such as V. M. Kniazevych and V. V. Lazoryshynets. This article presents the development of the professional training in the pharmaceutical industry in the XX – the beginning of the XXI centuries. The areas of pharmaceutical education are considered by public security experts of Ukraine in the pharmaceutical industry in 1995 – 2007 years. The statistical data of the number of university medical (pharmaceutical) educational institutions that conducted the professional training in the pharmaceutical industry in Ukraine and the number of students who studied in the medical schools of the IV level of accreditation under public contracts, contracting for learning, by distance (pharmacy) and foreign nationals from 98 countries in the 2008 year are given. There are statistics on scientific and pedagogical workers who conducted the training in the pharmaceutical industry.

Key words: professional training, pharmaceutical specialists, pharmaceutical education.